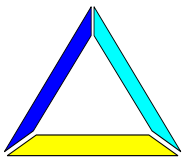
Інститут Економічних Досліджень та Політичних Консультацій в Україні
Німецька Консультативна Група з Питань Економічних Реформ

01001 Київ, Хрещатик 30/1, тел. (+38044) 228-6342, 228-6360, факс 228-6336
E-mail: institute@ier.kiev.ua, http://www.ier.kiev.ua

O21

Викривлення цін у вугільному секторі України та шляхи їх подолання

Зміст

Резюме 1

1. Проблема 3

2. Попит та пропозиція на українському вугільному ринку 3

3. Сьогоднішні цінові політики щодо вугілля в Україні та в світі 5

   3.1. Витрати та ціни в Україні 5

   3.2. Система субсидіювання 8

4. Структура ринку та інституційні причини цінових відмінностей 9

5. Урядові пропозиції 12

6. Міжнародний досвід 13

7. Висновки та рекомендації щодо економічної політики 15

Резюме

Український вугільний сектор характеризується значними ціновими викривленнями. Через девальвацію гривні в 1998 році сьогоднішні орієнтовні ціни (ціни, які визначають рівні субсидіювання), що встановлюються українським урядом на коксівне вугілля, є не тільки нижчими за ціни на імпортоване коксівне вугілля, але також є нижчими за сьогоднішні ринкові ціни на коксівне вугілля в Україні. З однієї сторони, це призводить до значних збитків вугільних підприємств чи значних субсидій з бюджету для вугільної промисловості, а з іншого боку, до величезних можливостей для отримання ренти, переважно посередницькими структурами, чи до неявного субсидіювання металургійної промисловості.

Також сьогоднішні цінові викривлення створюють штучний дефіцит коксівного вугілля. Оскільки ціни на рядове коксівне вугілля є нижчими від ціни на рядове енергетичне вугілля, електростанції купують коксівне вугілля для виробництва електроенергії.

Вугільна галузь, здається, постраждала найбільше від цих цінових викривлень та залишається у несприятливих умовах. Ні мільярдні субсидії з державного бюджету не покращили умов функціонування вугільної галузі, ні вугільна галузь не виграла від факту, що офіційні витрати видобутку вугілля досягли конкурентного рівня, внаслідок девальвації гривні в 1998 році. Об'єми державних субсидій також не зменшились. Навпаки, об'єми державних субсидій збільшились з 1,591 млрд гривень у 1999 році до 1,844 млрд гривень у 2000 році. Намагання уряду запровадити аукціони на коксівне вугілля з метою усунення цінових викривлень не досягли успіху до цього часу.

Головними висновками запропонованого аналізу є:

- Доки **поточні ринкові ціни** (ціни при прямих двохсторонніх контрактах з металургійними підприємствами) на коксівне вугілля (близько 207 гривень за тону) **є вищими за встановлені орієнтовні ціни** (близько 160 гривень за тону), **першим кроком має бути підвищення** діючих **орієнтовних цін до цього рівня**. Це призведе до зменшення відповідних субсидій (різниці між витратами та орієнтовними цінами). В іншому випадку вугільні шахти продовжуватимуть відпускати своє коксівне вугілля посередницьким структурам за цінами нижче ринкових.
- **На другому етапі орієнтовні ціни мають бути підвищені до світових ринкових цін** (ціни за якими металургійні та коксохімічні підприємства можуть імпортувати коксівне вугілля). Це дозволить більшій кількості вугільних шахт покривати свої витрати та покращить функціонування всього сектору.
- Існує відносна, але не абсолютна технологічна залежність між металургійними підприємствами та відповідними характеристиками коксівного вугілля. Хоча організація аукціонів на все коксівне вугілля виглядала б нереалістично, **продаж надлишкового вугілля на**

спотовому ринку[1] **відіграв би певну роль, особливо при визначенні механізму встановлення ціни у довгострокових контрактах**. Спотові ринки могли б бути організовані як добровільні аукціони по продажу надлишку вугілля (тобто об'ємів непроданих по довгострокових контрактах), але не функціонуватимуть доки не буде знижена залежність вугільних підприємств від посередницьких структур через підвищення орієнтовних цін до рівня цін при прямих контрактах.

- **Приватизація прибуткових та потенційно прибуткових вугільних шахт** також підвищила б прибутковість трансакцій та дозволила б шахтам стати незалежними від посередницьких структур. **Реструктуризація поточних боргів вугільних підприємств** мала б бути передумовою приватизації. Вона також дозволила б допомогти вугільним шахтам стати незалежними від посередників, але тільки у випадку **одночасного послідовного запровадження процедур банкрутства** для уникнення накопичення нових боргів.
- Український уряд разом з Верховною Радою також має **усунути перехресне субсидіювання вугільного сектора іншими галузями**. Якщо вугільні підприємства не в змозі самостійно оплачувати регреси, вони мають оплачуватись безпосередньо з державного бюджету.
- **Розподіл субсидованого коксівного вугілля згідно з балансом коксівного вугілля є засобом планової економіки** та ніяк не відповідає ринковим механізмам. На противагу, у ринковій економіці існує свобода при виборі контракту та ринкові ціни визначаються попитом та пропозицією. **Субсидіювання цін на коксівне вугілля при його продажу, означало б непряме субсидіювання металургійного виробництва за рахунок вугільної галузі або бюджету**.
- **У випадку, коли субсидії були б все ж необхідними** – наприклад, для вугільних шахт, що закриваються, або перепідготовки шахтарів, або доки вугільна шахта не буде закрита – **вони мають відповідати визначеній та прозорій процедурі і графіку та бути предметом громадського контролю**.

[1] Ринок - на якому оплата угоди відбувається негайно чи не пізніше дати отримання покупцем документів, що засвідчують його право на придбаний товар.

1. Проблема

Ринок вугілля в Україні характеризується значними ціновими викривленнями. З однієї сторони, це призводить до значних субсидій з бюджету для вугільної промисловості, а з іншого боку, до величезних можливостей в отриманні ренти, переважно посередницькими структурами. Ні мільярдні субсидії з державного бюджету не покращили умов функціонування вугільної галузі, ні вугільна галузь не виграла від того факту, що офіційні витрати видобутку вугілля досягли конкурентного рівня внаслідок девальвації гривні у 1998 році. Об'єми державних субсидій також не зменшились. Навпаки, об'єми державних субсидій збільшились з 1,591 млрд гривень у 1999 році до 1,844 млрд гривень у 2000 році. Ситуація на вугільних підприємствах навіть погіршилась.

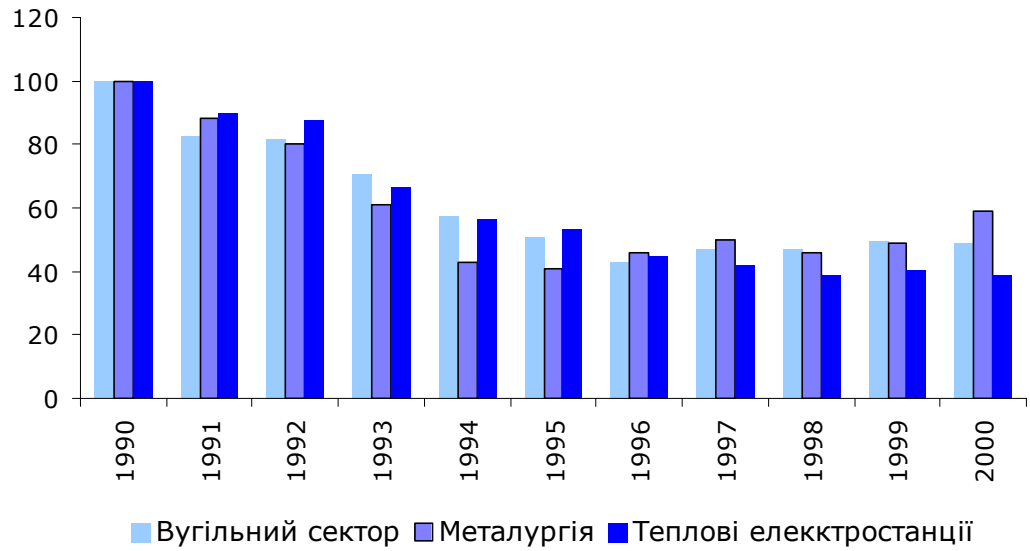
Для усунення цінових викривлень український уряд намагався запровадити обов'язковий продаж коксівного вугілля через аукціони. До сьогоднішнього дня цей план не був запроваджений та неясно чи вугільні аукціони були б прийнятним засобом для вирішення проблем.

Метою даної роботи є проаналізувати сьогоднішню державну політику та інші фактори, які впливають на встановлення ціни на вугілля задля усунення цінових викривлень та визначити достатні заходи, що забезпечать ефективну роботу вугільного сектора. Оскільки проблеми є різними для енергетичного та коксівного вугілля, ці проблеми буде проаналізовано окремо.

2. Попит та пропозиція на українському вугільному ринку

Виробництво вугілля значно скоротилось порівняно з 1990 роком. З одного боку, це сталось через спадаючий попит металургії та теплових електростанцій та через зростаючі складнощі з видобутком вугілля та низькою якостю українського вугілля з іншого боку, що зробили українське вугілля неконкурентоспроможним. У 2000 році українська металургія збільшила випуск продукції на 20,7% у порівнянні з попереднім роком та попит на коксівне вугілля зріс, але видобуток вугілля залишився на тому самому рівні (див. Рисунок 1).

Рисунок 1.
Виробництво вугілля, металургійної продукції та електроенергії на ТЕС в 1990-2000 роках (1990=100)

Джерело: Державний Комітет Статистики України, Національна безпека та оборона, №2 2001, ст. 4. та наші розрахунки

Загалом український попит на вугілля цілком задовольняється видобутком вугілля всередині країни. Так, в 2000 році українські споживачі спожили тільки 8% імпортованого вугілля. Хоча для коксівного вугілля частка імпорту склала 12%. Хоча український баланс коксівного вугілля вказує на факт, що власне виробництво товарного коксівного вугілля практично відповідало попиту на нього всередині країни (див. Таблицю 1). Так, вугільні підприємства видобули 27,7 млн тон коксівного вугілля, у той час як попит коксохімічних підприємств на нього становив 27,8 млн тон. Однак, нижча ціна на рядове коксівне вугілля (хоча його теплові характеристики є кращими) порівняно з рядовим енергетичним вугіллям (див. Рисунок 3) призвело до використання коксівного вугілля тепловими електростанціями.[2] Металургійні підприємства були вимушені імпортувати коксівне вугілля за вищими цінами для того, щоб задовольнити власний попит.

[2] До 2000 року вугільні підприємства надавали перевагу продажу вугілля металургійним підприємствам через значні неплатежі електроенергетики. Однак, після запровадження розподільчих рахунків фінансова платоспроможність генеруючих підприємств значно покращилась в 2000 році та поточний рівень їх платежів задовольняє вугільні шахти.

Таблиця 1.
Баланс коксівного вугілля по Україні за 2000 рік

	Видобуток, всього	81055
	енергетичне	42412
	коксівне	38623
I	**Пропозиція, всього**	68438
	енергетичне	36989
	коксівне	31429
1.1	***власний видобуток і виробництво (товарне вугілля)***	62698
1.1.1	*енергетичне*	34968
1.1.2	*коксівне*	27730
1.2	***імпорт***	5720
1.2.1	*енергетичне*	2021
1.2.2	*коксівне*	3699
1.3	***Інші надходження***	
II	**Попит, всього**	64418
2.1	***Внутрішнього ринку, всього***	67034
2.1.1	*енергетична галузь*	28502
2.1.2	*промисловість (коксування)*	27867
2.1.3	*власні потреби вугільної галузі*	3699
2.1.4	*облдержадміністрації*	1186
2.1.5	*інші споживачі*	5780
2.2	*Експорт*	1384

Джерело: Міністерство Економіки України

3. Сьогоднішні цінові політики щодо вугілля в Україні та в світі

3.1. Витрати та ціни в Україні

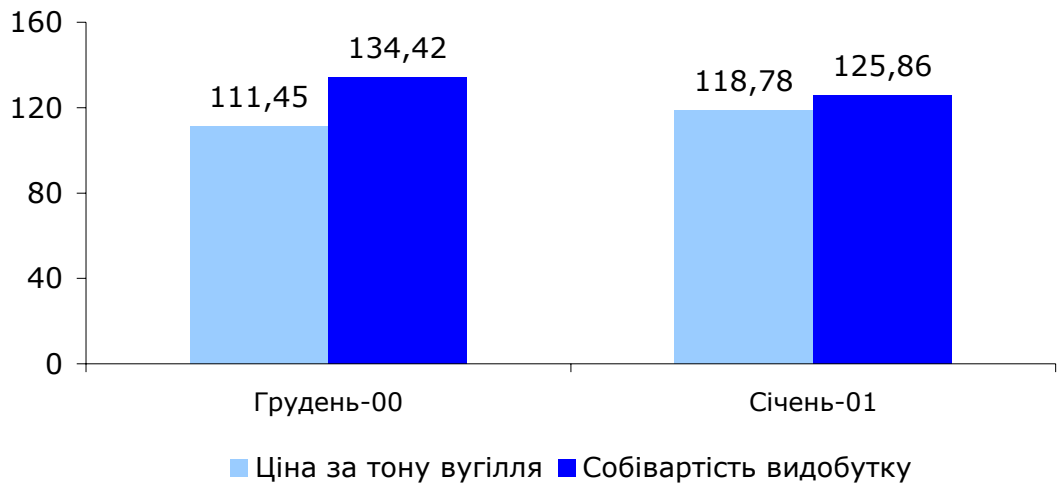
Середні виробничі витрати на видобуток українського вугілля стабільно зростали на протязі останніх років. Згідно офіційної статистики середні витрати на видобуток українського вугілля (невизначеного стандарту якості) становили близько 88,9 гривень за тону у 1997 році. В січні 2001 року середні витрати становили 125,86 гривень за тону. В той час як середні ціни на українському вугільному ринку становили 71,2 та 118,78 гривень за тону відповідно (див. Рисунок 2).

Виробничі витрати значно відрізняються проміж різних холдингових компаній та шахт.[3] Згідно розрахунків Світового Банку в 1995 році собівартість видобутку

[3] Наприклад, собівартість видобутку вугілля на шахті імені Засядька становили 109 гривень за тону і підприємство продало вугілля за ціною 190,5 гривень за тону. В той час собівартість видобутку вугілля на шахті Бутівка-Донецька становила 239,51 гривень за тону та шахта

коксівного вугілля на 40% шахт та енергетичного на 35% шахт була вищою за ціну порівняного імпорту.

Рисунок 2.
Середня ціна продажу та середня собівартість видобутого вугілля (гривень за тону)

Джерело: Міністерство Економіки Україні

Однак середні ціни в доларах США дають іншу картину. В 1997 році середня ціна на українське вугілля невизначеного стандарту якості становила 44,8 доларів за тону. Після девальвації гривні в 1998 році, в січні 2001 року середня ціна на вугілля невизначеного стандарту якості становила тільки 21,9 доларів США за тону.

Поточні ринкові ціни на концентрат коксівного вугілля є вищими за орієнтовні ціни, що встановлюються урядом та використовуються при розрахунку субсидій. Орієнтовна ціна на концентрат коксівного вугілля марки Ж становить 160[4] гривень за тону, в той час як металургійні підприємства купують цю марку по ціні 207 гривень за тону (що становить близько 38,12 доларів за тону[5]). У 1999 році середні витрати в країнах ЄС на імпортоване коксівне вугілля та енергетичне вугілля з країн які не є членами ЄС становили відповідно близько 49,17 та 34,33 доларів США за тону.[6]

Проблеми, пов'язані з енергетичним вугіллям відрізняються від проблем з коксівним вугіллям. Тут головними проблемами є міжгалузеві неплатежі. Генеруючі компанії не

у той самий період продавала вугілля за ціною 58,07 гривень за тону. (Дані стосуються вугілля з невизначеним стандартом якості).

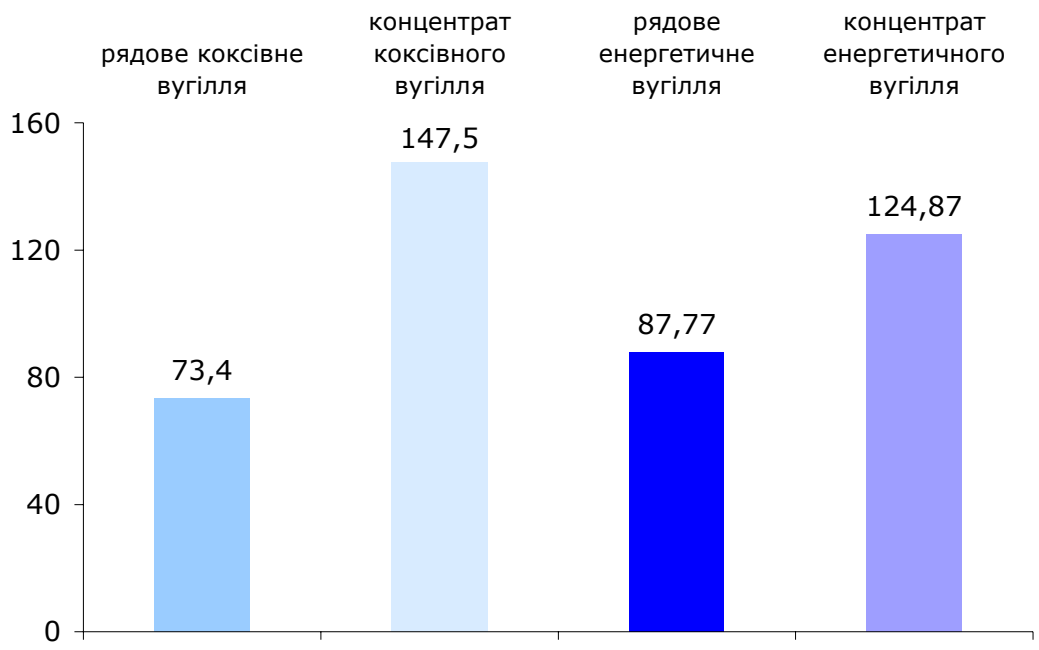
[4] Наказ Міністерства палива та енергетики України № 549, від 8 грудня 2000, "Про підвищення рівня фінансової збалансованості підприємств з видобутку коксівного вугілля".

[5] Обмінний курс 5,43 гривні/долар США

[6] IEA Statistics, Energy Prices & Taxes, Quarterly Statistics, First Quarter 2001, ст. 19.

сплачували за спожите вугілля, в той час як вугільні підприємства не платили за електроенергію. Однак в другій половині 2000 року генеруючі компанії значно збільшили платежі за спожите вугілля і вугільні підприємства навіть почали відпускати коксівне вугілля генеруючим компаніям, оскільки ціна на рядове коксівне вугілля є нижчою за ціну на рядове енергетичне вугілля, а теплові характеристики є вищими (див. Рисунок 3).

Рисунок 3.
Ціни на енергетичне та коксівне вугілля в Україні

Джерело: Міністерство Економіки України

Оскільки діючі ціни на вугілля не покривають собівартість його видобутку, то на виробництво вугілля витрачаються великі субсидії. У 2000 році офіційні збитки від видобутку 60,5 млн тон товарного вугілля склали 616 млн гривень.[7] Однак офіційно задекларовані втрати ймовірно не відображають реальної собівартості його видобутку. Українські стандарти бухгалтерського обліку відрізняються від західних. Необхідні капітальні вкладення не включаються у собівартість видобутку.

[7] Дані щодо об'єму видобутку товарного вугілля відрізняються в різних звітах, наданих Міністерством Економіки України

3.2. Система субсидіювання

Сьогодні держава компенсує вугільним шахтам різницю між їхніми витратами та певною орієнтовною ціною, яка вважається ринковою ціною українського вугілля.[8] Вона також компенсує необхідні капіталовкладення та витрати на утримання соціальної сфери підприємств. Затверджені субсидії вугільної галузі з державного бюджету в 1999 році становили 1,591 млрд гривень та в 2000 році відповідні субсидії з державного бюджету становили 1,844 млрд гривень.[9] Це становить відповідно 6,3% та 6,6% від сукупних видатків державного бюджету.

Поточна система субсидіювання, встановлена в січні 1999[10] року, є досить простою. Вугільні підприємства поділяються на чотири групи: 1) прибуткові, що можуть оплачувати всі витрати; 2) прибуткові, що можуть фінансувати лише частину капіталовкладень; 3) неприбуткові, але які можуть стати прибутковими завдяки наданню державної підтримки; 4) неприбуткові, що мають бути закриті. Вугільні підприємства, що належать до першої групи не можуть отримувати державну підтримку, підприємства другої групи можуть отримати державну підтримку тільки на покриття частини капіталовкладень та утримання соціальної сфери (згідно з українськими стандартами бухгалтерського обліку, вони не включаються в витрати перед розрахунком прибутку), вугільні підприємства третьої групи можуть отримати державну підтримку в розмірі збитків та кошти на капіталовкладення та утримання соціальної сфери, підприємства четвертої групи отримують кошти на покриття витрат, пов‘язаних з їх ліквідацією та на утримання соціальних об‘єктів.

Однак, об‘єм субсидій з державного бюджету не покриває всіх витрат вугільних підприємств через низьку орієнтовну ціну на українське вугілля та великі витрати вугільних підприємств зумовлені умовами видобутку вугілля в Україні. Наслідком є перехресне субсидіювання вугільного сектора іншими галузями. Згідно з недавно прийнятим Законом “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності”, мають відраховувати певний страховий внесок до спеціального фонду. Кошти, які мають відраховуватись згідно з новим законом, є значно вищими для підприємств, що належать до “платоспроможних” галузей, ніж

[8] Якщо вугільна шахта продає вугілля за вищими цінами ніж орієнтовні, держава компесує різницю між сукупними витратами та ціною по якій вугілля було продано.

[9] Джерело: Звіт Держказначейства

[10] Постанова Кабінету Міністрів України № 26 від 6 січня 1999 року, “Про затвердження Порядку визначення вугледобувних підприємств, яким надається державна підтримка та механізм її надання.

вони мали б сплачувати за випадки травматизму на своїх підприємствах.[11] Отже, поточне функціонування вугільного ринку не тільки вимагає значних видатків з державного бюджету, але й призводить до викривлень при розміщенні ресурсів всередині економіки.

Субсидіювання не створює ніяких стимулів для покращення ефективності виробництва. Навпаки, воно погіршує фінансове становище підприємств, що працюють краще. Так, число підприємств, що належать до конкурентоспроможних підприємств, сильно скоротилось з 90 в 1996 році тільки до 4 в 1998 році. Девальвація гривні покращила конкурентоспроможність тільки двох підприємств, що перейшли до першої групи (прибуткові вугільні підприємства).

4. Структура ринку та інституційні причини цінових відмінностей

Українська вугільна галузь складається з 19 вугільних холдингових компаній (137 шахт та 31 вугільно-збагачувальних підприємств), дев'ять вугільних виробничих об'єднань (39 шахт та одне вугільно-збагачуване підприємство) та 13 незалежних шахт.[12] Практично всі шахти перебувають в державній власності. Шахти можуть продавати своє вугілля прямо на ринку кінцевим споживачам чи посередникам, навіть якщо вони є частиною холдингових компаній.

Споживчою стороною є 16 коксохімічних підприємств та 12 металургійних комбінатів.[13] Об'єми їх виробництва та оборот помітно відрізняються. Всі вони були побудовані за радянських часів згідно з критеріями командної економіки та їхнє розташування пов'язане одне з одним та з вугільними підприємствами. Перед розвалом Радянського Союзу коксівне вугілля та кокс розподілялись згідно з державними рішеннями. З 1992 року ситуація значно змінилась. Сьогодні декілька фірм, що діють як посередники, контролюють майже 100% ринку коксівного вугілля. "Індустріальний Союз Донбасу" та "АРС" контролюють 75% ринку коксівного

[11] Наприклад ВАТ ММК ім. Ілліча має перераховувати близько 3,05% від фонду заробітної плати, в той час як розмір внеску в розмірі 1,06% покривав би витрати підприємства на виплату регресів на підприємстві. Різниця становить близько 9,1 млн гривень на рік. Джерело: розрахунки економічного відділу ВАТ ММК ім. Ілліча

[12] Концепція державної енергетичної політики до 2020 року (проект УЕЦДП), в *Національна Безпека та оборона*, 2/2001, ст.6.

[13] Круглий стіл "Безпека економічних трансформацій". 2000-2001: від позитивних тенденцій в економіці до сталого зростання. Київ 2001. Матеріали 12-го засідання 2000 року. Сухоруков А. І. Результати економічного експерименту в гірничо-металургійному комплексі

вугілля[14] та володіють або контролюють деякі коксохімічні та металургійні підприємства, включаючи найбільший коксохімічний завод "Авдієвський КХЗ" та ММК "Азовсталь" – одне з найбільших та потенційно одне з найбільш прибуткових підприємств. Три інші великі компанії "Данко", "Концерн Енерго" та "Емброл Україна лтд", реалізують практично залишок від 25% коксівного вугілля.

Частка ринку найбільшого коксохімічного заводу "Авдієвський КХЗ" складає близько 40%. Чотири інших підприємства виробляють додатково 40% українського коксу. Більшість з них повністю або частково приватизовано або управляється приватними компаніями. Найбільшими серед металургійних підприємств є: "Криворіжсталь", "ММК ім.. Ілліча", "ММК Азовсталь", "МК Запоріжсталь" та "Алчевський металургійний комбінат" частка ринку яких складає 25%, 20%, 16%, 12% та 19% відповідно[15] та в 1999 році вони зайняли третє, четверте, шосте, дев'яте та дванадцяте місце в рейтингу українських підприємств за доходами. Перші два з них займали 33тю та 36ту позицію в світовому списку підприємств за об'ємами виробництва.[16]

Посередницькі структури купують вугілля у вугільних підприємств за нижчими цінами, ніж пропонують металургійні підприємства (див. Рисунок 4)[17]. Більш того, рівень немонетарних трансакцій між вугільними підприємствами та посередницькими структурами є дуже високим і реальна ціна за якою посередники купують вугілля ймовірно є навіть нижчою за ціну на Рисунку 4. Вони купують рядове коксівне вугілля, збагачують його, перетворюють на шихту та виробляють кокс використовуючи переважно давальницькі схеми.

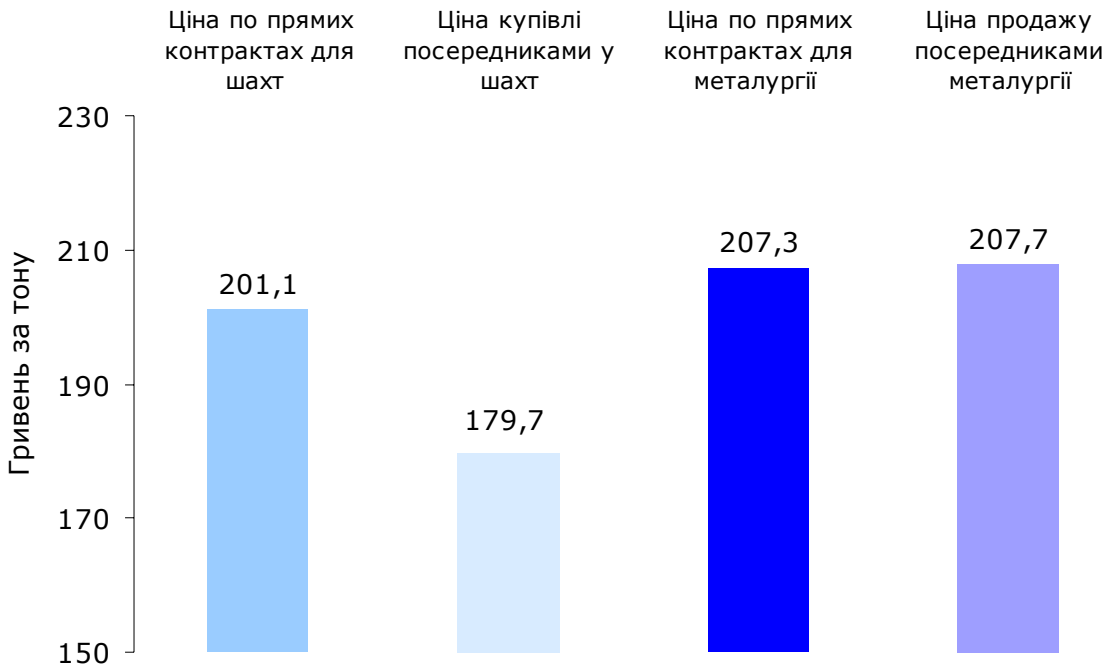
[14] Інтерв'ю з генеральним директором фірми "АРС" – І. Гуменюком. В Панченко Г., "Коксуюча розкладка", *Енергетична політика України*, №4 (жовтень) 2000. (Індустріальний Союз Донбасу займає друге місце серед українських підприємств за об'ємом доходу).

[15] Джерело: Gorodnichenko Y. and Y. Grigorenko. "Relative Property Rights in Transition Economies: The Case of the Ukrainian Ferrous Metal Industry", 2001, наукова конференція EERC.

[16] Доля ринку всіх інших підприємств є порівняно незначною але чотири наступних підприємства (за обсягом виробництва) попали в першу сотню рейтингу українських підприємств за доходами.

[17] Не всі українські підприємства надали відповідні дані, тому існує різниця в ціні продажу шахтами та купівлі металургійними комбінатами вугілля.

Рисунок 4.
Ціни на концентрат коксівного вугілля в січні 2001 року (марка Ж)

Джерело Міністерство Економіки України

Виникає питання – чому шахти продають своє вугілля посередницьким структурам по низькими цінами, якщо вони могли б продати своє вугілля металургійним підприємствам за кращими цінами? На перший погляд, контроль ринку міг би бути поясненням. Також залежність тягнеться з минулого. Вони надали вугільним підприємствам товарні кредити у формі обладнання, в час коли шахти переживали брак коштів через неплатежі за відвантажене вугілля та неплатежі запланованих субсидій з державного бюджету. Сьогодні вугільні підприємства зобов'язані відпускати вугілля посередницьким структурам для того, щоб розрахуватись за кредити. Оскільки була відсутність прозорість при наданні кредитів та не було відкритих тендерів при отриманні необхідного обладнання, то їхня вартість може бути значно завищеною. Як наслідок, вугільні підприємства накопичили величезні борги комерційним структурам та можуть бути збанкрутовані у випадку запровадження аукціонів. Однак це ще не вся проблема. Більш важливим видається факт, що орієнтовна ціна, встановлена урядом, відіграє ключову роль.

Так, в січні 2001 року коксохімічні та металургійні підприємства за прямими контрактах з вугільними шахтами купували рядове коксівне вугілля марки Ж за ціною 143,66 гривень за тону та концентрат коксівного вугілля марки Ж по ціні 207,3 гривень за тону, в той час як шахти продавали його посередницьким структурам по ціні відповідно 92,3 та 179,7 гривень за тону. В цей час відповідні орієнтовні ціни були встановлені державою в грудні 2000 року на рівні 83,3 та 160 гривень за тону

відповідно, що практично відповідає рівню цін за яким коксівне вугілля продавалось посередникам в листопаді 2000 року. Наслідком цих низьких орієнтовних цін є те, що вугільні шахти позбавлені стимулів продавати коксівне вугілля по ринковим цінам.

Як наслідок, вугільні підприємства втрачають частину свого потенційного доходу, що має покриватись державою. Насправді ці кошти потрапляють до посередників. Тому, за умови, що вугільні шахти почнуть продавати коксівне вугілля за цінами, які вказані у прямих контрактах з металургійними підприємствами та орієнтовні ціни будуть підвищені до цього рівня, вони не тільки значно підвищать свої доходи, але й розмір субсидій може бути значно зменшений.

5. Урядові пропозиції

Задля того, щоб усунути цінові викривлення та зробити трансакції на вугільному ринку більш прозорими український уряд намагався запровадити обов'язкові аукціони на продаж всіх видів коксівного вугілля. Однак перша спробу уряду запровадити продаж коксівного вугілля на аукціонах закінчилась невдачею через відмову металургійних підприємств брати в них участь. Надалі ніякі інші аукціони не проводились. Металургійні підприємства обґрунтовували свою позицію наступним чином:

- Процедура проведення аукціонів не враховує особливості металургійного виробництва. Порівняно з енергетичним вугіллям, коксівне вугілля не є однорідним продуктом. Металургійна технологія передбачає використання шихти, що вироблена на певній коксохімічній батареї, котра в свою чергу використовує коксівне вугілля, видобуте на певній шахті. Як наслідок, вугільні шахти, коксохімічні підприємства та металургійні комбінати мають довгострокові відносини та аукціони не можуть бути запроваджені миттєво.

  Деякою мірою цей аргумент є справедливим. Однак, міжнародний досвід показує, що спотові ринки відіграють певну роль, особливо при визначення орієнтовної ціни в довгострокових контрактах.

- Металургійні підприємства мають розподіляти коксівне вугілля порівну між собою відповідно до попиту кожного підприємства. Різниця між сукупним попитом та внутрішньою пропозицією покриватиметься шляхом імпорту кожним металургійним підприємством. Для запровадження такого розподілу коксівного вугілля в Україні має бути створений спеціальний баланс коксівного вугілля.

Ця пропозиція схоже є наслідком поведінки в плановій економіці, де ресурси розподілялись за допомогою командного механізму. На противагу, у ринковій економіці існує свобода при виборі контракту та ринкові ціни визначаються попитом та пропозицією. Наприклад, чому вугільна галузь має продавати вугілля за цінами нижче від ринкових та нести збитки. Ситуація є навіть гіршою, якщо такі ціни не покривають собівартість видобутку, як це є у випадку України, а шахти несуть збитки, що мають покриватись за рахунок величезних державних субсидій. Отже ця пропозиція металургійних підприємств є пропозицією непрямого субсидіювання металургійного виробництва за рахунок вугільної галузі або бюджету.

6. Міжнародний досвід

До сьогоднішнього дня не існує ні центральної вугільної біржі, ні ф'ючерсного ринку, оскільки довготермінові контракти заключаються на поставку вугілля певної якості. Ціна вугілля залежить від сегменту попиту та не існує "Світової ціни" на вугілля, а тільки ціни на вугілля певної якості на регіональних ринках (Європейсько-Атлантичному та Азійсько-Тихоокеанському). Однак існують деякі індикатори. Одним з таких індикаторів є оцінка максимальної ціни певних видів вугілля: наприклад, максимальна ціна коксівного вугілля визначається по кривій довготермінових граничних витрат шахт США[18], що функціонують як "залишкові постачальники" на міжнародних ринках. Також існують окремі міжнародні "індикативні ціни", найбільш поширеними серед яких є ціна на коксівне вугілля JSM (Japanese Steel Mill price – ціна японських металургійних підприємств). При підписанні контрактів на поставку енергетичного вугілля на Азійському ринку найбільш важливою є ціна ENEL. Також європейські імпортери мають найбільший вплив на ціну енергетичного вугілля, оскільки вони є покупцями які впливають на коливання цін. Південна Африка відіграє важливу роль в передачі ціни, яка встановилась на європейському ринку до Азійського ринку.

Існує стільки ж середніх цін на вугілля, скільки існує характеристик вугілля, типів ринку, умов продажу, місць продажу та включених витрат (тобто FOB, FAS, CIF). Перегляд ціни довгострокових контрактів є нормою на Азійсько-Тихоокеанському ринку. Спотовий ринок все ще обмежений в своїх операціях, оскільки змінна частина попиту є обмеженою, але впливає на ціни Азійсько-Тихоокеанського ринку. Тим не

[18] Довготермінові граничні витрати на умовах США Західної Європи становлять близько 60-65 доларів США за тону. Див: Giraud, Pierre-Noel: La logique de formation des prix des energies

менше, практика покупки на спотовому ринку поширюється серед основних покупців через зростаюче число альтернатив постачання та зниження побоювань щодо безпеки постачання.

Ринок коксівного та енергетичного вугілля взаємопов'язані та потенційно товари є замінниками. На японському ринку ціни на коксівне та енергетичне вугілля прив'язані до такого орієнтиру як ціна "напівм'якого" коксівного вугілля.

На міжнародному рівні метод формування ціни на вугілля побудований згідно з принципом довготермінових граничних витрат (включаючи транспортні витрати). Транспортні витрати є значною часткою в ціні вугілля, що торгується на світовому ринку. В ціні імпортованого морем до Німеччини вугілля транспортні витрати можуть складати більше 50% кінцевої ціни для генеруючих компаній.[19]

Оскільки запаси вугілля порівняно з світовим попитом є надзвичайно великими, роялті не є важливим фактором, що впливає на ціни. Зростаючий попит дозволив би далі знизити транспортні витрати. Але оскільки вугілля конкурує з нафтою та газом в ціні виробленої електроенергії, то орієнтовна ціна також залежить від цін на ці ресурси.

Світові ціни на вугілля впали, як в номінальному, так і в реальному виразі протягом останніх 20 років, в той час як продуктивність покращилась. Ціни на імпортоване до ЄС енергетичне та коксівне вугілля з країн, які не є членами ЄС (на умовах CIF в доларах США за тону) значно впали після 1984 року та стабілізувались в 1999 та 2000 роках. Протягом всього часу спостерігалось незначне коливання ціни серед країн постачальників. Середня ціна імпортованого енергетичного вугілля в третьому кварталі 2000 року становила 34,85 доларів США за тону та середня ціна імпортованого коксівного вугілля становила 47,54 доларів США за тону (див Рисунки 5 та 6).[20]

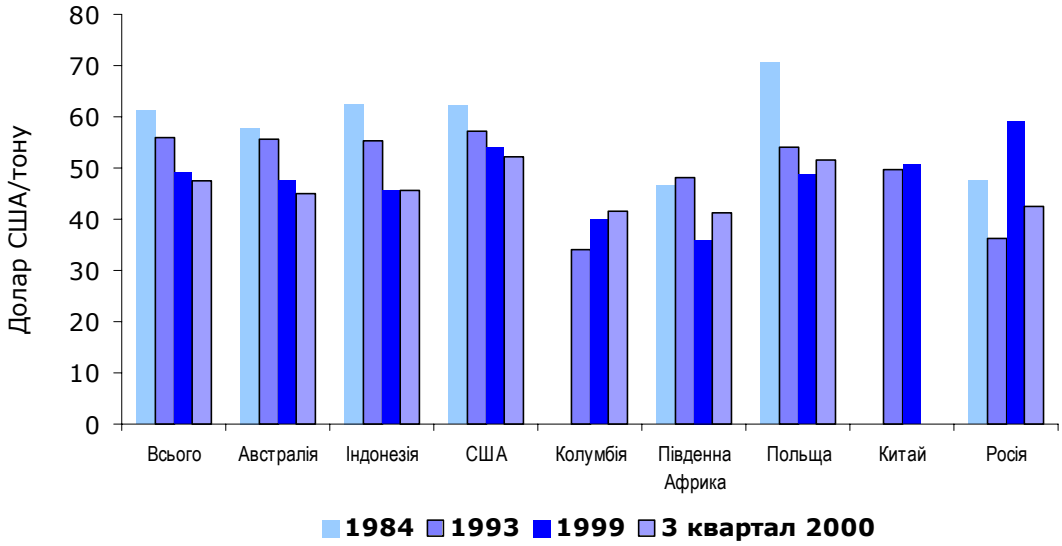
---

primaires. in: Economies et societets, Serie economie de l'energie, EN n°5, 01-02 1992, ст. 39-68, тут: ст. 57

[19] Hensing, Pfaffenberger, Ströbele, Energiewirtschaft, München, 1998, ст. 53

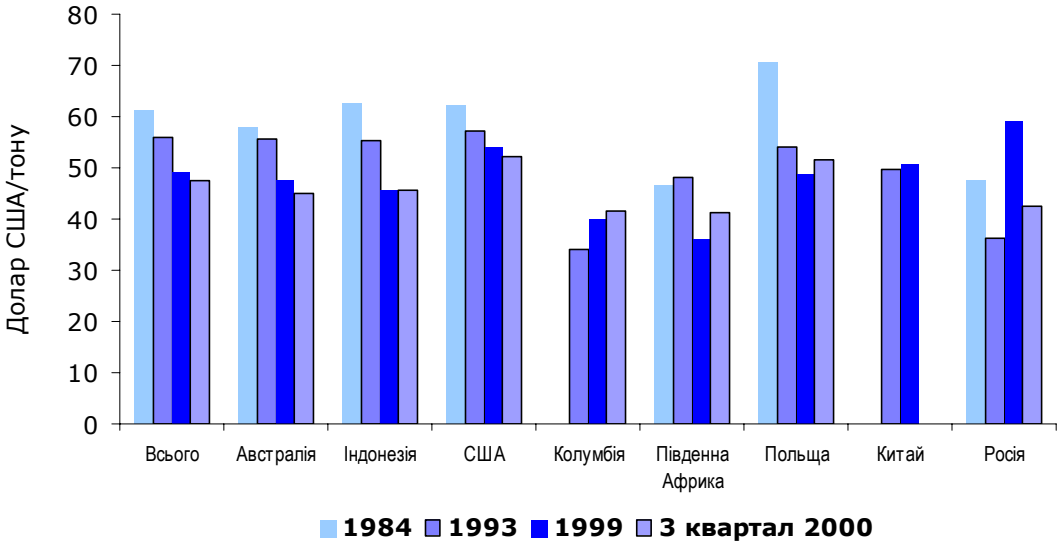
[20] Couser, Sue and D. Goldsack, Konzentrationstendenzen in der internationalen Kohleindustrie, in: Zeitschrift für Energiewirtschaft, 1/2001, ст. 43-52.

Рисунок 5.
Витрати ЄС 15 на імпорт вугілля з країн не членів ЄС в доларах США за тону

Джерело: IEA Statistics, Energy Prices & Taxes, Quarterly Statistics, First Quarter 2001, ст. 19.

Рисунок 6.
Витрати ЄС 15 на імпорт коксівного вугілля з країн не членів ЄС в доларах США за тону

Джерело: IEA Statistics, Energy Prices & Taxes, Quarterly Statistics, First Quarter 2001, ст. 24.

7. Висновки та рекомендації щодо економічної політики

- Доки **поточні ринкові ціни** (ціни при прямих двохсторонніх контрактах з металургійними підприємствами) на коксівне вугілля **є вищими за встановлені орієнтовні ціни**, **першим кроком має бути підвищення**

діючих орієнтовних **цін до цього рівня**. Це призведе до зменшення відповідних субсидій (різниці між витратами та орієнтовними цінами). Інакше вугільні шахти продовжуватимуть відпускати своє коксівне вугілля посередницьким структурам за цінами нижчими від ринкових.

- На другому етапі орієнтовні ціни мають бути підвищені до світових ринкових цін (ціни за якими металургійні та коксохімічні підприємства можуть імпортувати коксівне вугілля). Це дозволить більшій кількості вугільних шахт покривати свої витрати та покращить функціонування всього сектору.
- Існує відносна, але не абсолютна технологічна залежність між металургійними підприємствами та відповідними характеристиками коксівного вугілля. Хоча організація аукціонів на все коксівне вугілля виглядала б нереалістично, **продаж надлишкового вугілля на спотовому ринку відіграв би певну роль**, **особливо при визначенні механізму встановлення ціни в довгострокових контрактах**. Спотові ринки могли б бути організовані як добровільні аукціони по продажу надлишку вугілля (тобто об'ємів непроданих по довгострокових контрактах), але не функціонуватимуть, доки не буде знижена залежність вугільних підприємств від посередницьких структур через підвищення орієнтовних цін до рівня цін при прямих контрактах.
- **Приватизація прибуткових та потенційно прибуткових вугільних шахт** також підвищила б прибутковість трансакцій та дозволила б шахтам стати незалежними від посередницьких структур. Реструктуризація боргів вугільних підприємств мала б бути передумовою приватизації. Вона також дозволила б допомогти вугільним шахтам стати незалежними від посередників, але тільки у випадку одночасного послідовного запровадження процедур банкрутства для уникнення накопичення нових боргів.
- Український уряд разом з Верховною Радою також має **усунути перехресне субсидіювання вугільного сектора іншими галузями**. Якщо вугільні підприємства не можуть самостійно оплачувати регреси, вони мають оплачуватись прямо з державного бюджету.
- **Розподіл субсидованого коксівного вугілля згідно з балансом коксівного вугілля є засобом планової економіки** та ніяк не відповідає ринковим механізмам. У ринковій економіці існує свобода при виборі контракту та ринкові ціни визначаються попитом та пропозицією. **Субсидіювання цін на коксівне вугілля при його продажу, означало б непряме субсидіювання металургійного виробництва за рахунок вугільної галузі або бюджету.**

- **У випадку, коли субсидії були б все ж необхідними** – наприклад, для вугільних шахт, що закриваються, чи перепідготовки шахтарів, чи доки вугільна шахта не буде закрита – **вони мають відповідати визначеній та прозорій процедурі та графіку та бути предметом громадського контролю**.

Київ, травень 2001 р.

П. О., Б. Д., Лектор К. ф. Х.